

Âgehi'nin *Fetihname-i Kal'a-i Sigetvar* isimli eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 3884)

Gazi Yurdayın tarafından bulunmuştur. Bunlardan Ankara İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüsha *Sigetvar Tarih-i* adı ile kayıtlıdır (nr. 686). Bu nüshadan, Âgehi'nin bizzat Sigetvar seferine katıldığı, eserini Sokullu Mehmed Paşa'ya takdim ettiği ve bu sırada da kadı olduğu öğrenilmektedir. Eserin diğer nüshası *Fetihname-i Kal'a-i Sigetvar* adıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3884) bulunmaktadır. Âgehi'nin *Menâkıb-ı İmam Gazzâlî* adlı mensur bir eseri de Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4651).

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 171; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-Şâir*, İÜ Ktp., TY, nr. 1646; Osmanlı Müellifleri, III, 4; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936-45, I, 16-18; Banarlı, *RTET*, I, 576; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 438; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. y.y. da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, I, 31, 32, 102, 140; A. Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili, Âgehi Kasidesi ve Tahmisleri", *TM*, IX (1951), s. 113-137; a.mlf., "Âgehi", *El²* (İng.), I, 245; Hüseyin G. Yurdayın, "Sigetvarnâmeler", *ACÜİFD*, II-III (1952), s. 130-132; M. Şakir Ülkütaşır, "Âgehi", *İTA*, I, 140-141.

İSKENDER PALA

ÂGEHÎ, Muhammed Rızâ

(1809- 1874)

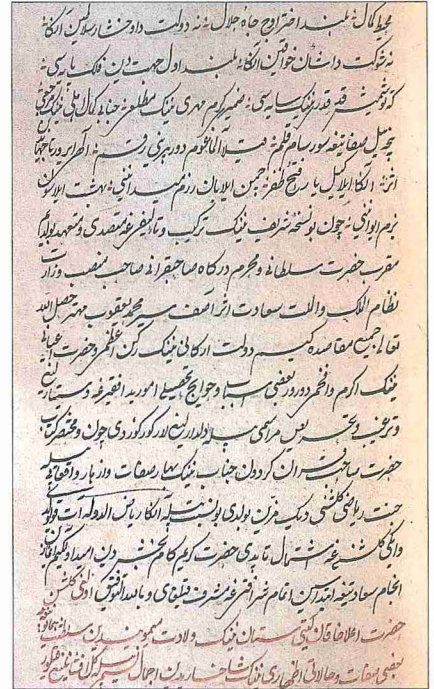
Türkistan'da Hîve'de yaşamış
Türk tarihçisi ve şairi.

Hîve yakınlarında Kiyat'ta doğdu. Türkistan'ın büyük şair ve âlimlerinden olan amcası Şîr Muhammed Münis'in yanında yetişti. 1829'da onun ölümü üzerine Hîve Hanlığı'nda yüksek bir memuriyet olan mîrâblığa (sulama nâzırlığı) getirildi. 1839'da, Hîve Hanı Allah Kulu Han'ın emriyle, amcasının yarıda bıraktığı Hîve tarihini tamamlamakla görevlendirildi. 1851'de hastalığı yüzünden mîrâblıktan ayrıldı ve bundan sonraki hayatını eser telifiyle geçirdi.

Hîve Hanlığı'nın 1872'de Rus işgaline uğradığı döneme kadar bizzat şahit olduğu olayları yazan Âgehi, aynı zamanda resmî vesikalardan, raporlardan da faydalanmış ve değerli bir kulliyati ortaya koymuştur. Âgehi'nin Hîve hanları tarihiyle ilgili altı eseri vardır: 1. *Riyâzû'd-devle*. Allah Kulu Han devri (1825-1842) tarihi olup Rahîm Kulu Sultan döneminin ilk iki yılını da içine alır. 2. *Zübdetü't-tevârih*. Rahîm Kulu Han'ın şehzadelik ve hanlık zamanından bahseder (1843-1846). 3. *Câmiu'l-vukûâtî's-sultânî*. Muhammed Emîn Han (1846-1855), Abdullah Han (1855) ve Kutluğ Murad Han (1855-1856) devirlerini anlatır. 4. *Gülşen-i Devlet*. Seyyid Muhammed Han tarihidir (1856-1864). 5. *Şâhid-i İkbâl*. II. Seyyid Muhammed Rahîm Han'ın saltanatının ilk sekiz yılını ihtiva eder (1864-1872). 6. *Firdevs-i İkbâl*. Amcası Münis'in başlayıp Âgehi'nin tamamladığı bu eserin Leningrad'da bulunan ve biri müellif nüshası olan iki yazması, karşılaştırmalı olarak, Münis ve Âgehi'nin biyografileri, nüshaların özellikleri, kaynakları ve telif safhalarını ihtiva eden bir girişle birlikte, Yuri Bregel tarafından neşredilmiştir (Şîr Muhammed Mîrâb Münis-Muhammed Rızâ Mîrâb Âgahî, *Firdaws al-Iqbâl History of Khorezm*, Lei-

Agel-kefiye takrîmî bir Arap

Muhammed Rızâ Âgehi'nin *Riyâzû'd-devle* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 82, vr. 531')

den 1988). Tamamı Leningrad Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunan bu eserlerden *Riyâzû'd-devle* ve *Zübdetü't-tevârih*'in ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 82) birer nüshası bulunmaktadır. Genellikle Türkçe yazdığı gazel, kaside, mesnevi tarzındaki manzumelerini bir divanda toplayan Âgehi, bunun yanı sıra *Ravzatü's-safâ*, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*, *Gülîstân*, *Dürre-i Nâdirî*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Zübdetü'l-hikâyât* ve *Kâbusnâme* gibi birçok Farsça eseri de Çağatay Türkçesi'ne kazandırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1969, s. 224-225; M. Şakir Ülkütaşır, "Âgehi", *İTA*, I, 140; Yuri Bregel, "Âgahî", *El² Suppl.* (İng.), I, 46.

DİA

AGEL

Araplar'ın
baş örtüsünü tamamlayan
siyah halka.

Basılı kaynaklarda "akâl, agâl, aghâl, egol, ikâl" gibi değişik yazılış şekilleri bulunan agel, yalnız erkekler tarafından kullanılmaktadır. Agelin görevi baş, yüz

ve omuzları güneşin hararetinden korumak maksadıyla örtülen ve "kefiye, küfiye, ketfiye" veya "geziye" denilen, kenarları püsküllü örtüyü sıkıca tutturmaktadır. Başın etrafına alnı açıkta bırakacak şekilde iki kere dolanarak takılır. Keçi kılı, kuzu yünü ve deve tüyünden eğirilen iplerin örülmesiyle meydana getirilen bir kordondan ibarettir.

Lübnan, Suriye, Filistin ve Irak'ta da ha yaygın olarak kullanılır. Osmanlı döneminde, buralara görevli giden devlet memurlarına ve Adana ile yöresindeki bir kısım azınlığa da agel-kefiye kullanmaları için resmen izin verilmiştir. Güneydoğu Anadolu'da, özellikle Urfa'da Cumhuriyet'ten sonra da yaygın olarak kullanılmıştır. Gümüşhane'de tülbentin üstüne başı alından sıkıca saracak biçimde takılan ve "gac" yahut "gacık" denilen iplik oyali dolaklar ile Kastamonu'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kullanılmasına devam edilen "başbağı taç"lar, agelin Anadolu'daki benzerleridir.

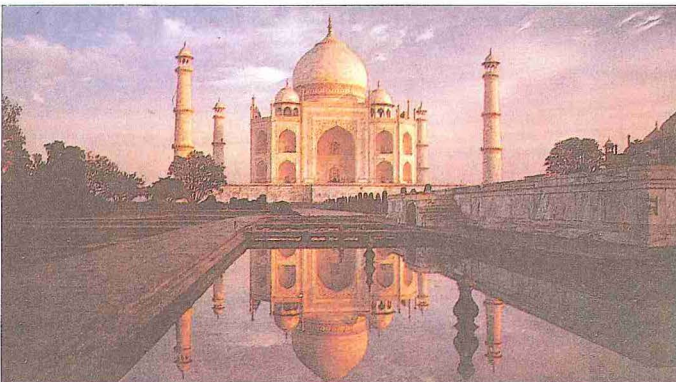
Eskiden İstanbul'da bazı tulumba uşaklarının reisleri de agel ile tutturulan baş örtüsünü bir özentî olarak kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. L. Burckhardt, *Voyages en Arabie*, Paris 1835, III, 35; R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, s. 304; O. Hamdy—Marie de Launay, *Les costumes Populaires de la Turquie en 1873 (Bin iki yüz doksan Senesinde Elbîse-i Osmâniyye)*, Constantinople 1873, s. 35, 244; Lady Anne Blunt, *Voyage en Arabie*, Paris 1882, s. 34; M. A. Racinet, *Le Costume Historique*, III, GJ: *Turquie d'Asie, Syrie*, Paris 1888, pl. 179, nr. 10; Max F. Oppenheim, *Vom Mittelmeer zum persischen Golf II*, Berlin 1900, s. 122; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 156; Seyfettin Şimşek, "Giyim Eşyalarının Hikâyeleri", *TFA*, VIII (1963), s. 3237; "Agel", *İA*, I, 149.

HAVVA KOÇ

Agra'da Moğol mimarisinin en ünlü eseri Tac Mahal

AGNOSTİSİZM

(bk. LÂEDRİYYE).

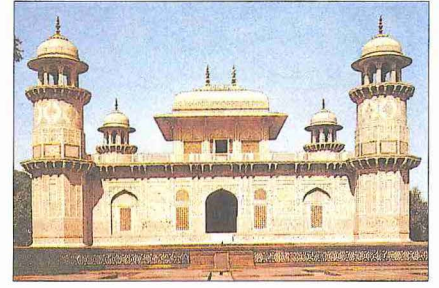
AGRA

(آگرہ)

Hindistan'ın Utar-Pradeş eyaletinde bir şehir ve aynı adı taşıyan bölgenin merkezi.

Yamuna nehrinin iki kıyısında kurulan şehir, Delhi'nin güneyindedir. XVI-XVII. yüzyıllarda Moğol İmparatorluğu'nun başşehri olan Agra, bugün sadece Moğol sanatının şaheserlerini barındırması sebebiyle tanınmaktadır. Müslümanların da yaşadığı Agra'nın nüfusu 747.318 (1981), aynı adı taşıyan bölgenin nüfusu ise üç milyon civarındadır. Bölgenin yüzölçümü 4816 km² dir.

Agra'nın bulunduğu bölge, Sürisana Devleti'nin bir kısmını teşkil ediyordu. İranlı şair Mes'ûd b. Sa'd'a (ö. 1131) göre Agra, Gazneli İbrahim zamanında (1059-1099), Hint Valisi Mahmud Şah tarafından 1081'de Çavhanlar'dan alındı. Bu dönemde Agra'nın tuğladan yapılmış müstahkem bir kalesi bulunuyordu. Delhi Sultanı Alâeddin Şah zamanında Biyana eyaletine bağlandı. Stratejik önemi olan Agra, İskender-i Lûdî tarafından yeniden inşa edilerek (1495) hükümet merkezi oldu. Bugün kenar mahallelerinden biri hâlâ İskender adını taşımaktadır. Onun idaresi zamanında Agra'nın önemi giderek arttı; İslâm dünyasından birçok âlim, şair, hukukçu, sûfi ve sanatkar gelerek buraya yerleşti. Böylece Agra kısa zamanda kültürel faaliyetlerin merkezi haline geldi. Son Lûdî Hükümdarı Sultan İbrahim (1517-1526), Moğollar'la yaptığı savaşta mağlûp olunca şehir Bâbü'r'ün eline geçti (1526). Bâbü'r zamanında da başşehir olan ve çok gelişen Agra, Ekber Şah'ın (1556-1605) saltanatı sırasında Yamuna nehrinin her iki

Agra'da Nurcihan Hatun Türbesi

tarafına doğru genişlemeye devam etti. Cihangir (1605-1627) ve Şah Cihan (1628-1658) dönemlerinde de önemini sürdürdü. Böylece, Moğollar devrinde idarî ve askerî bir merkez oldu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cat ve Merâthâr idaresinde kalan şehir, 1803'te İngiltere'nin hâkimiyetine girdi. İngilizler'e karşı verilen istiklâl mücadelelerinde önemli rol oynayan Agra, Hindistan tarihinin çeşitli dönemlerinde siyasi önemini korudu.

Agra şehri, eski bir yerleşim noktasından başlayarak asırlar boyunca gelişigüzel ve tedricî olarak büyüdü. Bütün ana yollarının Yamuna nehrine ulaşması dışında şehir tamamen plansızdı. Evler, Yamuna nehrinin iki kıyısında yer aldığı halde asıl şehir nehrin batı kıyısında gelişti. Agra şehri, Ekber Şah zamanında en önde gelen ticaret, kültür, eğitim ve sanat merkezi idi. XVI. asrın sonlarında Agra'yı ziyaret eden Monserrate (1580) ve Ralph Fitch (1585) gibi seyyahlar, burayı kalabalık nüfuslu, muhteşem bir şehir olarak tasvir ederler. İlk Moğol hükümetleri sırasında milletlerarası öneme sahip olan şehir, bugün de bir kültür, ticaret ve sanayi merkezidir. Şehirde 1927'de kurulan Agra Üniversitesi ve ona bağlı altı fakülte bulunmaktadır.

Agra'da Moğol dönemine ait dünyaca tanınmış sanat eserlerinin en muhteşem örnekleri bulunmaktadır. Bâbü'r'ün türbesi, Ekber Şah'ın Yamuna nehrinin sağ kıyısında inşa ettirdiği kale, Cihanârâ Begüm Camii ve Mescidi, Ekber Şah, Mirza Gıyâs Bey, Nurcihan Hatun türbeleri ile Tac Mahal* bunlar arasında sayılabilir. Agra'nın en meşhur sanat eseri olan Tac Mahal'i Şah Cihan, daha çok Mümtaz Mahal olarak tanınan karısı Er-cümend Bânü Begüm için 1646-1653 yılları arasında yaptırmıştır. Tac Mahal